

מנה בדת

שינוי הדף היומי בדרך קצרו

לע"נ הגה"צ רבי ראובן יוסף בן רבי אברהם יצחק גרשונוביץ זצוק"ל
 הערות והנצחות טל' 0548449853 או מייל
 MABADAF12@GMAIL.COM

גליון 63 פרשת ויקהל פקודי תשפ"א

פסחים קיג-קט

מנה אותו שלפעמים כתובתה מרובה או שיש לו בנים ממנה ואינו יכול לגרשה, חמשה דברים ציוה כנען את בניו: אהבו זה את זה, ואהבו גזל וזימה, ושנאו את אדוניכם, ואל תדברו אמת, ששה דברים נאמרו בסוס: שהוא אוהב זנות ומלחמה ורוחו גסה ומואס השניה ואוכל הרבה ומוציא קצת ויש אומרים שמבקש להרוג את בעליו במלחמה, שבעה מנודים לשמים מי שאין לו אשה או שיש לו אשה אך אין לו בנים, ומי שיש לו בנים שאינו מגדלם לתורה, ומי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בכגדו ומזוזה בפתחו, והמונע נעלים מרגליו, ויש מוסיפים אדם שאינו מיסב בחבורת מצוה.

רב אומר בשם יוסף איש הוצל שאין לשאול בחו"י הכוכבים, שכתוב **תמים תהיה עם ה' אלוך**, והיודע בחבירו שהוא גדול ממנו בדבר אחד צריך לנהוג בו כבוד שכתוב **כל קבל די רוח יתירה ביה**, ואשה היושבת על דם טהור אסורה לשמש עונה, יוסף איש הוצל הוא יוסף הבבלי, איסי בן גור אריה הוא איסי בן יהודה, איסי בן גמליאל הוא איסי בן מהללאל, ושמו הוא איסי בן עקביא, ר' יצחק בן טבלא הוא ר' יצחק בן חקלא והוא ר' יצחק בן אילעא. דף קיד ר' יצחק בן אחא בהלכה הוא ר' יצחק בן פנחס באגדה והסימן הוא, שמעו נא אחי ורעי שבשמועות הוא בן אחא.

ר' יוחנן אמר בשם ר' יהודה שעדיף לאכול בצל מועט ולשבת בצל ולא לאכול אוזים ותרגולים והלב ירדוף תמיד לאכלם, עדיף לפחות באכילה ושתיה ולהוסיף על הדירה, עולא אמר שמשלו משל בא"י שהאוכל אליה משובחת יושב בעלייה מפתח הנושים, והאוכל ירקות יושב עם שאר האנשים באשפה ואינו מפתח מתביעות.

משנה לב"ש בכוס ראשון מברך קידוש היום ואח"כ ברכת היין, ולב"ה ברכת היין קודמת לקידוש. **גמרא** שנו בברייתא שלב"ש ברכת היום קודמת שהיום גורם ליין שיכור, ועוד שקדושת היום קדמה ליין, ולב"ה מקדים ברכת היין לקידוש שהיין גורם לקידוש שיאמר, ועוד שברכת היין תדירה יותר מברכת קידוש היום, ותדיר קודם למה שאינו תדיר, וב"ה הוסיפו עוד טעם כי ב"ש אמרו ב' טעמים, והלכה כב"ה ואף שכבר יצאה בת קול נאמר כאן הלכה כב"ה קודם שיצאה בת קול או פסקו כאן כב"ה אפילו לדעת ר' יהושע שלא משגיחים בבת קול.

משנה הביאו ירקות אחר קידוש וטובל את החזרת קודם שמגיע למרור שבסעודה, ואח"כ מביאים לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילים ואף שאין חרוסת מצוה, ולדעת ר"א בר צדוק החרוסת היא מצוה, ובזמן המקדש היו מביאים גופו של פסח. **עמוד ב גמרא** ר"ל מוכיח מהמשנה שמצוות צריכות כוונה, שהרי אף שכבר אכל חזרת אחר קידוש לא בירך עליה על אכילת מרור כי לא התכוון בה למרור לכן טובל שוב בסעודה לשם מרור ואם מצוות לא צריכות כוונה מספיק לאכול מרור פעם אחת, אך יש לדחות שמצוות לא צריכות כוונה ומה שטובלים את המרור פעמיים זה כדי שיהיה הכר לתינוקות שישאלו, ומה שלא כתבו שאר ירקות כי אז היינו אומרים שרק בשאר ירקות צריך לטבל פעמיים ואילו היה אוכל מרור בתחילה לא היה צריך לטבל שוב, קמ"ל שגם במרור טובל פעמיים, ויש ברייתא מפורשת שאכלם דמאי יצא וכן אכלם בלי כוונה יצא וכן אם אכלם לחצאים יצא כשלא הפסיק ביניהם בכדי אכילת פרס. ויש לומר שנחלקו תנאים בזה שכתוב בברייתא שלר' יוסי אף שטיבל בחזרת מצוה להביאה שוב עם המצה והחרוסת, משמע שמצוות צריכות כוונה ואין לומר שגם לר' יוסי לא צריך כוונה והטיבול הנוסף הוא להיכר לתינוקות כי לפי זה לא צריך לומר שזה מצוה.

לרב הונא ב' תבשילים הם סלק ואורז, ורבא היה מזר על סלק ואורז כי כך יצא מפי רב הונא, ורב אשי הוכיח מזה שלא חששו לדעת ר' יוחנן בן נורי שאסר לבשל אורז בפסח שהוא מין דגן ויש כרת על חימוצו ויוציאים בו ידי חובת מצוה, חזקיה אומר שדג וביצה שעליו נקרא ב' תבשילים, רב יוסף אומר שצריך ב' מיני

דף קיג רב אמר לרב אסי שלא יגור במקום שאין סוסים או כלבים לשמירה, ולא יגור בעיר שראשה רופא, ולא ישא ב' נשים ואם ישא ב' ישא אשה נוספת.

רב אמר לרב כהנא שיהפוך כנבילה ולא יהפוך כדיבורים, ועדיף לפשוט נבילה בשוק ולקבל שכר ולא יאמר כהן ואיש גדול אני ואין זה מתאים, כשאתה הולך לדרך קח עמך צידה ואפילו כשהמזונות בזול בדרך שקונים מאה דלעת בזוז, רב אמר לבנו חייא שלא ישתה סמים, ולא יפסע פסיעה גסה, ולא יעקור שן, ולא להרגיז נחש או נכרי, וכן שנינו בברייתא שג' אין מקנאים בהם נחש קטן, נכרי קטן, ותלמיד קטן, שגדולתם עומדת אחרי אזניהם, ורב אמר לאייבו בבואך ליריד מכור מיד, מכל מכר תוכל להתחרט מלבד יין שתמכור ולא תתחרט, קודם פתח הארנק לקבל המעות ואח"כ תן את המקח, עדיף להרויח קב ממקום קרוב ולא כור ממקום רחוק, קנית תמרים רוץ למכרם לעושי השיכר, ושיעורם ג' סאים, ורב פפא אמר שלא הייתי עשיר אם לא הייתי מתעסק בשיכר, וכן אמר רב חסדא, ועושי שיכר נקראים סודנא מלשון סוד נאה, ויש בזה גמילות חסדים, כל מה שצריך שטר צריך לגבותו בטירחה, ומכירה באשראי לפעמים מגיעה לפעמים לא, ומה שבא זה מעות רעות שבאים קצת קצת.

ר' יוחנן אמר ג' דברים בשם אנשי ירושלים: בצאתך למלחמה צא בסוף שכשתחזור תהיה הראשון, עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, והשתדל עם מי שהשעה משחקת לו, וריב"ל אמר בשם אנשי ירושלים, שלא להרבות בדברי גנות ברבים בגלל המעשה שהיה עם דוד ובת שבע, בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה, והזהר באשתך מחתנה הראשון, לרב חסדא משום חשש ערוה, ולרב כהנא בגלל שמבזבזת לו ממונך, ויש לחשוש לשניהם.

ר' יוחנן אמר ששלושה נוחלים עוה"ב: הגר בא"י, והמגדל בניו לתורה, והמבדיל על יין במוצ"ש שמשאיר מהקידוש להבדלה, עוד אמר ר' יוחנן שהקב"ה מכריז על שלושה בכל יום: על רווק שגר בכרך ולא חוטא, על עני שמחזיר אבידה לבעליה, על עשיר שמעשר פירותיו בצניעה, ורב ספרא היה רווק שגר בכרך **עמוד ב** וכשאמרו את זה לפניו צהבו פניו משמחה אמר לו רבא שאין הכוונה אליך אלא לרב חנינא ורב אושעיא שהיו רצענים בא"י וישבו בשוק הזונות ועשו להן נעלים והן הסתכלו עליהם והם לא הרימו עיניהם אליהן, ועליהם היו נשבעים רבנן קדושים שבא"י.

הקב"ה אוהב ג' אנשים: מי שאינו כועס, ומי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו, והקב"ה שונא ג': מי שמדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, וכן הרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי, כמו שטוביה חטא והעיד בו זיגוד לפני רב פפא ורב פפא הלקהו, אמר לו טוביה חטא ואתה מכה את זיגוד, אמר רב פפא שכתוב **לא יקום עד אחד באיש** וכשאתה מעיד לבדך אתה רק מוציא שם רע בעלמא, רב שמואל בר יצחק אומר שאם ראה שחבירו עשה איסור יכול לשנאותו שכתוב **כי תראה חמור שונאך רובץ** ואין לומר שמדובר בנכרי שהרי שנינו בברייתא שונא שאמרו ישראל ולא נכרי, ואם הוא ישראל אסור לשנאו שכתוב **לא תשנא את אחיך**, ואם מדובר שראוהו עדים שחטא א"כ כולם שונאים אותו, אלא מדובר שראהו יחידי ואז מותר לו לשנאו, ור"נ בר יצחק אמר שמצוה לשנאו, שכתוב **יראת ה' שונאי רע**, רב אחא בר רבא שאל את רב אשי אם מותר לומר לרבו שינאהו, אמר רב אשי שמותר רק אם הוא יודע שהוא נאמן לרבו כשנים ואם לא, לא יאמר לו.

שנו בברייתא שלושה אנשים אין חייהם חיים, רחמנים כעסנים ואינני הדעת, ורב יוסף אמר שכולם נמצאים בו.

שנו בברייתא שלושה שונאים זה את זה: כלבים תרגולים חברים ויש אומרים זונות ויש אומרים ת"ח שבבבל, שלושה אוהבים זה את זה: גרים עבדים ועורבים, ארבעה אנשים אין הדעת סובלתם: דל גאה, עשיר מכחש, זקן מנאף, ופרנס המתגאה על הציבור לחנם, ויש אומרים גם המגרש אשתו והחזירה פעמיים, ות"ק לא

בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, רבינא אומר שבשר והמרק שהתבשל בו נקרא ב' תבשילים.

כשיש לו שאר ירקות מברך עליהם האדמה ואח"כ יברך על המרור על אכילת מרור ואוכלו, וכשיש לו רק חסה, לרב הונא מברך בתחילה בורא פרי האדמה ואוכלו ואח"כ מברך על אכילת מרור ואוכל שוב,

דף קטו ורב חסדא מקשה איך יתכן שאחר שמילא ממנו כריסו יברך שוב על אכילת מרור אלא יברך בתחילה האדמה ועל אכילת מרור ואח"כ יאכל סתם ללא ברכה, בסוריא נהגו כרב הונא ורב ששת בר רב יהושע עשה כרב חסדא וכן הלכה, רב אחא בר רבא חיזר על שאר ירקות כדי להוציא עצמו ממחלוקת.

רבינא אמר שרב משרשיא בר רב נתן אמר שהלל אמר מרבותיו שלא יכרוך מצה ומרור בזמן הזה ויאכלם יחד כי מצה היא דאורייתא ומרור דרבנן יבטל אותה וגם למ"ד שאין מצוות מבטלות זו את זו זה רק כששניהם מדאורייתא או מדרבנן אך אם אחד דרבנן הוא מבטל את הדאורייתא, ויש להקשות שהלל עצמו סובר שמצוות אין מבטלות זו את זו שהוא היה כורך את המצה והמרור והפסח יחד כדי לקיים על מצות ומרורים יאכלוהו, ור' יוחנן אמר שחכמים חלקו עליו ששנינו בברייתא שלא ינהג כהלל לכרוך יחד שכתוב על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, ורב אשי הקשה על ר' יוחנן מדוע כתוב **אפילו** ומשמע שיוצא גם כשהם יחד, ורב אשי מבאר בברייתא שאין לומר שלא יצא רק בכריכה כהלל שכתוב על מצות ומרורים יאכלוהו אלא אפילו כל אחד בפני עצמו וכיון שלא נאמר שהלכה כהלל או כרבנן יאכל קודם מצה לבד ומרור לבד ויברך עליהם ואח"כ יאכל מצה ומרור יחד ללא ברכה זכר למקדש כהלל.

רב אושעיא אמר שמה שטובלו במשקה צריך ליטול ידים ורב פפא אומר שלפ"ז יטבול חסה **עמוד** ב בחרוסת בגלל הארס שאם לא מדוע צריך ליטול ידיו אך יתכן שלא טובלים בחרוסת והארס יוצא בגלל הריח של החרוסת, ומה שנוטלים ידים הוא שמא יגע החסה בחרוסת, רב פפא אומר שלא ישהה את החסה בחרוסת שחוזק התבלין יוציא את המרירות ואין טעם מרור.

רב חסדא לקח את רבנא עוקבא ודרש שגם אם נטל ידיו בטיבול ראשון יטול שוב בטיבול שני, ואמרו התלמידים לרב פפא שהוא לא דיבר על פסח שא"כ לא צריך נטילת ידים פעמיים, ואמר רב פפא שהוא דיבר על פסח שהרי כל השנה לא צריך לטבול פעמיים ומה שנוטלים ידיים פעמים הוא בגלל שהסיחו דעתם בינתיים כהלל והגדה נגעה בבשרו.

רבא אומר שאם בלע מצה יצא ואם בלע מרור לא יצא ואם בלע מצה ומרור יוצא רק ידי מצה ואם כרכם יחד בסיב ובלעם לא יצא אף ידי מצה.

רב שימי בר אשי אומר שנותנים מצה מרור וחרוסת לפני כל אחד מהמסובים ועקירת השולחן בהגדה הוא רק לפני מי שאומר הגדה, ורב הונא סובר שגם המצה והמרור הם רק לפני האומר הגדה וכן הלכה, ר' ינאי אומר שעוקרים את השולחן שיהיה הכר לתינוקות וישאלו, אביי ישב לפני רבה וראה שלקחו המצה אחר קדוש אמר אביי הרי עוד לא אכלנו ומדוע עוקרים את הפת אמר רבה פטרת אותנו מלומר מה נשתנה.

שמואל אומר שמצה נקרא לחם עוני שעונים עליו דברים וכן שנינו בברייתא, והברייתא מוסיפה עוד טעם שכתוב עני בלי ו' וכמו שעני דרכו בפרוסה,

דף קטז גם מצה מברכים על פרוסה וכמו שדרך העני שהוא מסיק התנור ואשתו אופה גם במצה הוא מסיק ואשתו אופה.

ר' אמי אומר שאף שחרוסת אינה מצוה מביאים אותה בגלל הארס של המרור, רב אסי אומר שמי שחלה בגלל הארס של החסה יאכל צנון, והרפואה לארס של צנון כרתי, והרפואה של ארס הכרתי מים חמים, והם רפואה לכל הארס ובינתיים יגיד לחש קפא קפא אני זוכר אותך ושבע בנותיך ושמונת כלותיך.

ר"א בר צדוק סובר שחרוסת היא מצוה לר' לוי זכר לתפוח, ולר' יוחנן זכר לטיט, ואביי אומר ששמים בו תפוח עם לחות זכר לתפוח, וגם שיהיה סמך זכר לטיט, ובברייתא כתוב שאוכלים תבלין זכר לתבן וחרוסת זכר לטיט, ור"א בר צדוק אומר שתגרי החלונות בירושלים היו אומרים בואו וקחו תבלין למצוה.

משנה אחר מזיגת כוס שני שואל הבן ואם אין בו דעת האב מלמדו: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אוכלים חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה שבכל הלילות אוכלים שאר ירקות הלילה הזה מרור, שבכל הלילות אוכלים בשר צלי או שלוק או מבושל הלילה הזה כולו צלי, שבכל הלילות לא חייבים לטבול אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים והאב מלמד את הבן לפי דעתו ומתחיל בגנות ומסיים בשבח ומתחיל לדרוש מפרשת ארמי אובד אבי עד סוף הפרשה. **גמרא** שנו בברייתא שאם בנו חכם הוא שואלו ואם אינו חכם אשתו שואלתו ואם לא הוא שואל לעצמו, וגם שני חכמים שיודעים הלכות הפסח שואלין זה את זה.

כתוב במשנה שבכל הלילות מטבילים פעם אחת ויש להקשות שבכל הלילות אין צורך כלל להטביל ומבאר רבא שבכל הלילות אין חייבים לטבול אפילו פעם אחת ובלילה הזה ב' פעמים, ורב ספרא מקשה שמה שמטבילים עבור הקטנים זה לא חיוב, והוא מבאר שבכל הלילות אין מטבילים אפילו פעם אחת הלילה הזה ב' פעמים.

רב מבאר מתחיל בגנות שמתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ושמואל אומר מעבדים היינו, רב נחמן אמר לדרו עבדו, עבד שרבו הוציאו לחירות והעניק לו כסף וזהב מה צריך לומר לרבו אמר לו צריך להודות ולשבח אמר לו פטרת אותנו מלומר מה נשתנה והתחיל עבדים היינו.

משנה רבן גמליאל אומר **עמוד** ב שמי שלא אמר פסח מצה ומרור לא יצא, פסח על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים שכתוב **ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח**, מצה על שם שנגאלו אבותינו ממצרים שכתוב **ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים**, מרור על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים שכתוב **וימררו את חייהם**, בכל דור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שכתוב **והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים**, לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלו הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה מאבל ליום טוב מאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה ונאמר לפניו הללויה-ה. **לב"ש** אומר הלל עד אם הבנים שמחה, ולב"ה עד חלמיש למעינו מים וחותם בברכת גאולה, לר' טרפון אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים ואינו חותם, ולר"ע מסיים כן ה' אלוקיננו ואלוקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים מן הפסחים, בא"י גאל ישראל. **גמרא** רבא אומר שיאמר ואתנו הוציא משם, עוש אמר רבא שכשאומר מצה זו מרור זה יגביה את המצה והמרור אך את הבשר אינו מגביה כשאומר פסח שנראה כאוכל קדשים בחוץ.

רב אחא בר יעקב אומר שסומא פטור מאמירת הגדה שכתוב **בעבור זה** וכתוב **בכך** סורר ומורה **בננו** זה פרט לסומין, ואף שמרימר אמר ששאל את תלמידי רב יוסף מי אמר אצלו הגדה ואמרו שהוא עצמו אמר את ההגדה, וכן תלמידי רב ששת אמרו שרב ששת אמר שם את ההגדה, יש לומר שרב ששת ורב יוסף סברו שמצה בזמן הזה דרבנן ולכן יכלו להוציא את כולם, ואין להוכיח שרב אחא סובר שמצה בזמן הזה מדאורייתא ולעיל אמר רב אחא שמצה בזמן הזה דרבנן אלא רבנן תיקנו כעין דאורייתא, ורב יוסף ורב ששת למדו שאין ללמוד מבין סורר ומורה ששם היו צריכים לומר **בננו** הוא וכתוב **בננו** זה למעט סומין, אך כאן ברור שהכוונה למצה ומרור ולא היה אפשר לכתוב אחרת.

דף קיז רב חסדא אומר בשם ר' יוחנן שהללויה-ה כסיה וידידיה הם מילה אחת, ורב אומר שרק כסיה ומרחביה הם מילה אחת, ולרבה רק מרחביה, והסתפקו לרב חסדא במילה מרחביה וכן הסתפקו בידידיה לדעת רב, ואמנם רב אמר בפירוש שידידיה הוא ב' מילים וידיד הוא חול וי-ה הוא קודש, והסתפקו בהללויה-ה בדעת רב ורב עצמו אמר שהוא ראה את התהילים של ר' חייא שהיה כתוב בהם הללו בשורה אחת וי-ה בשורה אחרת, וריב"ל שהוא מילה אחת שביאורה הללויה בהלולים הרבה, וריב"ל עצמו אמר שנאמרו עשרה מאמרים של שבח בתהילים: ניצוח ניגון משכיל מזמור שיר אשרי תהילה תפילה הודאה הללויה

והללויה גדול מכולם שכולל גם שם וגם שבח א"כ לפ"ז הוא ב' מילים.

רב יהודה אומר בשם שמואל שאת השירה בתורה אמרו משה וישראל כשעלו מהים, וההלל תיקנוהו נביאים שביניהם לאמרו על כל פרק ופרק וכל צרה וצרה שלא תבוא עליהם וכשנגאלו מהצרה אומרים אותו על גאולתם, ור"מ אומר שכל התשבחות בתהילים אמרם דוד שכתוב כלו תפילו דוד בן ישי והכוונה כל אלו, ר' יוסי אומר בשם בנו ר' אלעזר שאת ההלל אמרוהו משה וישראל כשעלו מהים, וחבריו אומרים שדוד אמרו, ולכאורה מוכח כדבריו שלא יתכן שעד שדוד חיברו שחטו הרבה פסחים ונטלו לולבים ולא אמרו שירה, ועוד שלא יתכן שהוא נאמר בזמן דוד שפסל מיכה עמד בבכי, ר"א אומר שדוד אמר כנגד עצמו את כל השירות והתשבחות בתהילים, ולר' יהושע כנגד הציבור אמרם, ולחכמים חלק אמר דוד כנגד עצמו וחלק כנגד הציבור, מה שהוא בלשון יחיד הוא כנגד עצמו ומה שבלשון רבים הוא כנגד הציבור, ניצוח וניגון נאמר על העתיד משכיל נאמר ע"י מתורגמן, לדוד מזמור שאחר ששרתה עליו שכונה שירה, מזמור לדוד שאחר שאמר שירה שרתה עליו שכונה שאינה שורה מתוך עצלות ועצבות ושחוק וקלות ראש ודברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה של מצוה שכתוב **ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'**, ורב אמר שגם דבר הלכה צריך להיות מתוך שמחה של מצוה, ורב נחמן אמר שכך גם לחלום טוב ואף שרב אמר שת"ח שיושב לפני רבו ושפתיו אינם נוטפות מור מיראה תכנינה, שכתוב **שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר** ויש לקרוא ששונים ומר עובר, יש לומר שהרב צריך ללמד בשמחה והתלמידים צריכים להיות ביראה, או שהרב בשמחה קודם שפותח בלימוד ואחר כך גם הוא ביראה כמו שרבה היה פותח את הלימוד במילתא דבדיחותא ובדחו התלמידים ואח"כ הוא לימד באימה.

ר"א סובר שאמרו הלל אחר שיצאו מהים, וישראל אמרו **לא לנו** ואמרה רוח הקודש למעני למעני אעשה, לר' יהודה יהושע וישראל אמרוהו כשעמדו עליהם מלכי כנען ואמרו **לא לנו** ורוח הקודש אומרת למעני אעשה, לר"א המודעי דבורה וברק אמרוהו כשעמד עליהם סיסרא, לר"א בן עזריה חזקיה וישראל אמרוהו כשעמד עליהם סנחריב, ולר"ע חנניה מישאל ועזריה אמרוהו כשעמד עליהם נבוכדנצר, לר' יוסי הגלילי מרדכי ואסתר אמרוהו כשעמד עליהם המן הרשע, ולחכמים הנבאים תיקנוהו לישראל לאמרו על כל צרה שלא תבא ואחר הגאולה אומרים אותו על גאולתם.

לרב חסדא הללויה הוא סוף פרק ולרבה בר רב הונא הוא תחילת פרק, ורב חסדא אמר שראה בספר תהילים של רב חנין בר רב וכתוב בהם באמצע הפרק ומשמע שהוא הסתפק בזה, ולכו"ע בתהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר, הללויה שאחריו הוא תחילת פרק, תאות רשעים תאבד, הללויה שאחריו הוא תחילת פרק, שעומדים בבית ה' הללויה שאחריו הוא תחילת פרק, והקוראים מוסיפים על כן ירים ראש הללויה שאחריו הוא תחילת פרק, ויש להוכיח שבמשנה נחלקו ב"ש וב"ה ולא כתוב אם הבנים שמחה הללויה, ויש ברייתא שלב"ש עד בצאת ישראל ממצרים **עמוד ב** ולכאורה הם נחלקו שלתנא של המשנה הללויה שאחר שמחה הוא תחילת פרק, והברייתא שאומרת עד בצאת סוכרת שהללויה-ה הזו הוא סוף פרק, ורב חסדא יבאר שלכו"ע הללויה הוא סוף פרק ומי שאומר עד שמחה הכוונה כולל הללויה-ה, שאם היו כותבים עד הללויה-ה לא היינו יודעים איזה הללויה-ה אך יש לומר שניתן לכתוב עד הללויה-ה של אם הבנים שמחה, ורבה בר הונא סובר שלכו"ע הללויה-ה הוא סוף הפרק, ומי שסובר עד בצאת ישראל עד לא בכלל ואם היו כותבים עד הללויה-ה לא היינו יודעים איזה, אך יכלו לכתוב עד הללויה-ה של בצאת ישראל.

רבא אומר שהברכה שאחר קר"ש והלל מסיימת גאל ישראל ובתפילה גואל ישראל שזה רחמים, ור' זירא אומר שבקידוש אומרים אשר קדשנו במצותיו וצונו ובתפילה אומרים קדשינו במצוותיך שזה רחמים.

רב אחא בר יעקב אומר שמזכירים בקידוש יציאת מצרים שכתוב **למען תזכור את יום וכתוב זכור את יום השבת לקדשו**, רבה בר שילא אומר שבתפילה אומרים מצמיח קרן ישועה, ובהפטרות מברכים מגן דוד, ורב יוסף אומר שמה שכתוב על דוד **ועשית לך**

שם כאחד הגדולים ללמד שמברכים מגן דוד, ומה שכתוב אצל אברהם **ואעשך לגוי גדול** שאומרים אלוקי אברהם, **ואברכך** שאומרים אלוקי יצחק, **ואגדלה שמך** שאומרים אלוקי יעקב, וכתוב **והיה ברכה** שחותמים מגן אברהם.

רבא אמר שזקני פומבדיתא אמרו שיש לומר בשבת מקדש השבת בין בקידוש בין בתפילה, וביו"ט מקדש ישראל והזמנים, ולרבא בתפילה בין ביו"ט בין בשבת יאמר מקדש ישראל ובקידוש של שבת מקדש השבת, וביו"ט מקדש ישראל והזמנים, וטעמם ששבת קבועה תמיד לכן יאמר מקדש השבת אך יו"ט תלוי בקדוש ביו"ד לכן יאמרו מקדש ישראל והזמנים, וטעמו של רבא שתפילה שהיא ברבים יאמר מקדש ישראל, וקידוש שהוא ביחיד, בשבת יאמר מקדש השבת וביו"ט מקדש ישראל והזמנים, אך אין זה נכון כי תפילה היא גם ביחיד וקידוש הוא גם ברבים אלא שרבא סבר שהולכים אחר העיקר, ועולא בר רב קידש לפני רבא כזקני פומבדיתא ורבא לא אמר לו כלום, ומשמע שהוא חזר בו, רבא בר נתן אביו של רב הונא בר נתן עשה לפני רב פפא כזקני פומבדיתא ושבתו רב פפא, רבינא אמר שהיה בסורא לפני מרימר ועשו כמותם והשתיקו הש"צ, אמר מרימר שהלכה כמותם, ולא השתיקו יותר.

משנה בכוס שלישי מברך על המזון ועל הרביעי גומר ההלל, ואומר עליו ברכת השיר, בין הכוסות הראשונות יכול לשתות אם רוצה, אך לא בין שלישי לרביעי. **גמרא** רב חנן רצה לדייק מהמשנה שברכת המזון טעונה כוס, ורבא דחה שחכמים תקנו ד' כוסות דרך חירות ועושים בכל אחד מצוה אחרת.

דף קיח לרב יהודה ברכת השיר זה 'הללוך ולר' יוחנן זה נשמת. לר' טרפון אומר הלל הגדול ויש אומרים שאומר ה' **רועי לא אחסר**, ולר' יהודה אומר מהודו עד **על נהרות בבל**, לר' יוחנן משיר המעלות עד **על נהרות בבל**, לרב אחא בר יעקב מכי **יעקב בחר לו קה** עד **על נהרות בבל**, ונקרא הלל הגדול שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזון לכל הבריות.

ריב"ל אומר שאומרים כ"ו הודו כנגד כ"ו דורות בעולם שהקב"ה זן אותם בחסדו קודם מתן תורה, רב חסדא דרש בפסוק הודו לה' כי טוב שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בשורו עני בשוה שלו, יתום בביצה ואלמנה בתרנגולת שלה.

ר' יוחנן אומר שמזונות קשה כפליים מלידה, שכתוב ביולדת **בעצב תלדי** ועל מזונות כתוב **בעצבון**, וזה קשה אף מהגאולה שכתוב על גאולה **המלאך הגואל**, ובמזונות כתוב **האלוקים הרועה אותי**. **ריב"ל** אומר שכשהקב"ה אמר לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות ואמר אני וחמורי נאכל באבוס אחד אמר הקב"ה בזיעת אפך תאכל לחם ונחה דעתו, אמר ר"ל שנשארו בקללה של קוץ שאנו אוכלים עשב המדבר. רב שיזבי אמר בשם ר"א בן עזריה שהמזונות קשים כקריעת ים סוף שכתוב נותן לחם לכל בשר וסמוך לכן לגזור ים סוף לגזרים.

עוד אמר ר"א בן עזריה שנקביו של אדם קשים כיום המוות וכקריעת ים סוף, שכתוב **מיהר צועה להפתח** וכתוב אח"כ **רוגע הים ויהמו גליו**.

רב ששת אמר בשם ר"א בן עזריה שהמבזה את המועדות כאילו עובד ע"ז, שכתוב **אלוהי מסיכה לא תעשה לך**, וכתוב אח"כ **את חג המצות תשמור**, ועוד אמר שהמספר והמקבל לשון הרע והמעיד עדות שקר בחבירו, ראוי להשליכו לכלבים שכתוב **לכלב תשליכון אותו** ואח"כ כתוב **לא תשא שמע שוא** וניתן לקרוא לא **תשיא**.

אף שאמרו הלל הגדול, אומרים גם הלל רגיל שיש בו חמשה דברים: יציאת מצרים שכתוב בצאת ישראל ממצרים, קריעת ים סוף שכתוב **הים ראה ויננס**, ומתן תורה שכתוב **ההרים רקדו כאלים**, ותחית המתים שכתוב **אתהלך לפני ה'**, חבלי משיח שכתוב **לא לנו ה' לא לנו**, ור' יוחנן דרש את זה על שעבוד מלכויות, ויש אומרים שהוא דרש את זה על מלחמת גוג ומגוג, ר"נ בר יצחק מוסיף שיש בו מילוט נפשות הצדיקים מהגהנם שכתוב **אנה ה' מלטה נפשי**, וחזקיה אומר שיש בו ירידת הצדיקים לכבשן ועליהם, הירידה: שחנניה אמר **לא לנו ה' לא לנו**, ומישאל אמר כי **לשמך תן כבוד**, ועזריה אמר **על חסדך ועל אמתך**, וכולם אמרו **למה יאמרו הגויים**, וכשעלו אמר חנניה **הללו את ה' כל גוים**, ומישאל אמר **שבחוהו כל האומים**, ועזריה אמר כי **גבר עלינו**

חסדו, וכולם אמרו ואמת ה' לעולם, ויש אומרים שגבריאל אמר ואמת ה' לעולם, שכשנמרוד הפיל את אברהם לכבשן רצה גבריאל לצנן לו האש ואמר הקב"ה אני יחיד והוא יחיד, ויחיד יציל היחיד, והקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה והבטיח לגבריאל להציל ג' מבניו של אברהם: חנניה מישאל ועזריה, ודרש ר"ש השילוני שכשהפיל נבוכדנצר אותם לכבשן עמד יורקמו שר הברד ורצה להצילם אמר לו גבריאל שאין זה גבורה שהברד טבעו לצנן האש, אלא אני שר אש ואצנן להם ואחמם בחורץ עמוד ב ויהיה נס בתוך נס, ואמר לו הקב"ה רד, ואמר גבריאל ואמת ה' לעולם, ור' נתן אומר שהדגים בים אמרוהו, שבקריעת ים סוף ישראל לא האמינו שהמצרים מתו ואמר הקב"ה לשר הים פלוט אותם ליבשה, ואמר השר לא לוקחים מתנה שהעבד קיבל אמר הקב"ה אתן לך פי אחד וחצי מהם, ואמר השר שעבד לא יתבע את רבו, אמר הקב"ה נחל קישון יהיה ערב ופלטם ליבשה וראום בני ישראל, ובפרעה כתוב שהיו שש מאות רכב ואצל סיסרא כתוב שהיו תשע מאות רכב, וסיסרא בא אליהם בחרבות ברזל וירדו אליהם כוכבי השמים והתחממו חרבותיהם וירדו להתקרר בנחל קישון, אמר לו הקב"ה בא והשלם ערבונך ונחל קישון גרפם לים, שכתוב נחל קישון גרפם נחל קדומים, שהוא נעשה ערב מקדם, ואז פתחו הדגים ואמרו ואמת ה' לעולם.

ר"ל ביאר בפסוק מושיבי עקרת הבית שכנסת ישראל אמרה להקב"ה שבניך שמוני בחטאם כחולדה שדרה בעיקרי הבתים.

רבא דרש בפסוק אהבתי כי ישמע ה', שכנסת ישראל אמרה שהיא אהובה לה' כשהוא שומע קול תחנוני דלותי ולי יהושיע שאף שאני דלה במצוות לנו נאה להושיע כי אני לך.

רב כהנא אמר שכשחלה ר' ישמעאל בן ר' יוסי שלח לו רבי שיאמר ב' וג' דברים שאמר בשם אביו, אמר לו שר' יוסי הקשה בפסוק הללו את ה' כל גויים מה שייך שיהללוהו הגויים, והוא ביאר שהם יהללו את הקב"ה על הניסים שנעשו להם ק"ו עם

ישראל יהללו שגבר עלינו חסדו, ועוד דרש שמצרים תביא דורון למשיח, וחשב המשיח לא לקבל אמר לו הקב"ה קבל מהם שהם עשו אכסניא בארצם לישראל, ואז יאתו חשמנים מני מצרים וכוש אמרו שאם הם השתעבדו בהם וקיבלו מהם ק"ו אנו, אמר הקב"ה קבל מהם, מיד כוש תריץ ידיו לאלוקים, ורומי רצו לתת שהם אחיהם, אמר הקב"ה לגבריאל גער חית קנה, גער בחיה וקנה העדה, ועוד ביאור שיגער בחיה שגרה בין הקנים שכתוב יכרסמנה חזיר מיער וזיו שדי ירענה ור' יוחנן מבאר שיגער בחיה שמעשיה נכתבים בקולמוס אחד, וכתוב בהמשך עדת אבירים בעגלי עמים, ששחטו אבירים כעגלים ללא בעלים, מתרפס ברצי כסף שרוצים לקבל ממון אך אינם עושים רצון בעלים, פיזר עמים קרבות יחפצון שמה שישראל רצו להתקרב לאומות זה גרם להם להתפזר, עוד אמר ר' יוסי שיש שס"ה שווקים בכרך של רומי ובכל אחד שס"ב מגדלים ובכל אח מהם יש שס"ה מדריגות, ובכל אחת יש כדי לזון את כל העולם, ואמר ר' ישמעאל לרבי שזה עבורך וחבריך שכתוב סחרה ואתננה קודש לה' לא יאצר ולא יחסן כי ליושבים לפני ה' יהיה, ורב יוסף מבאר לא יאצר הכוונה לבית אוצר, ולא יחסן הכוונה לבית גניזה, אלא זה עבור היושבים,

דף קיט ומבאר ר"א שזה נאמר על המכיר מקום חבירו בישיבה, ויש אומרים מי שמקדים את פני חבירו בישיבה, ומה שנאמר בהמשך למכסה עתיק שהוא מכסה מה שכיסה עתיק יומין, והכוונה לסתרי תורה או מדובר על המגלה מה שכיסה עתיק יומין והיינו טעמי תורה.

רב כהנא אמר שר' ישמעאל בן ר' יוסי דרש בפסוקים למנצח מזמור לדוד שיש לזמר למי ששמח כשמנצחים אותו, שאדם עצוב כשמנצחים אותו אך הקב"ה שמח שכתוב ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו.

רב כהנא אמר בשם ר' ישמעאל וכן אמר ר"ל בשם ר' יהודה נשיאה שמה שנאמר וידי אדם תחת כנפיהם הכוונה ליד ה' שפרוסה תחת כנפי החיות לקבל בעלי תשובה ממדת הדין.

רב יהודה אמר בשם שמואל שיוסף ליקט את כל הכסף והזהב שבעולם למצרים, שכתוב וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא, וגם את של שאר ארצות שכתוב וכל הארץ באו מצרימה, וישראל העלוהו עמם שכתוב וינצלו את מצרים, שעשאוהו כמצודה ללא דגן או כמצולה ללא דגים, והכסף הזה היה מונח עד רחבעם שאז עלה

שישק מלך מצרים ונטלו ממנו שבשנה החמישית למלך רחבעם בא שישק ויקח את אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך, וזרח מלך כוש לקח משישק ואסא לקח ממנו ונתנו להדדרימון בן טברימון ועמון לקחו ממנו ויהושפט לקח מהם והיה מונח עד אחז, שאז נטלו סנחריב וחזקיה לקח ממנו והיה מונח עד צדקיה והכשדים לקחו ממנו והפרסיים לקחו מהכשדים והיוונים לקחו מהפרסיים והרומאים לקחו מהפרסיים, ועדיין הוא מונח ברומי.

ר' חמא בר חנינא אמר שיוסף הטמין ג' מטמונות אחד גילה קורח ואחד אנטונינוס ואחד גנוז לצדיקים לעתיד לבא ואמר ר"ל שעל העושר של קורח נאמר עושר שמור לבעלי לרעתו, ואמר ר"א שמה שכתוב בקורח היקום אשר ברגליהם זה העושר שמעמיד האדם על רגליו, ור' לוי אמר שמפתחות ומנעולי גנזיו של קורח היו משא של ג' מאות פרדות לבנות.

ר"ש בר נחמני דרש בשם ר' יונתן דרש שדוד אמר כשמשחוחו אודך ה' כי עניתני וישי אמר אבן מאסו הבונים ואחיו אמרו מאת ה' היתה זאת, ושמואל אמר זה היום עשה ה', ואמרו אחיו אנא ה' הושיעה נא, ודוד אמר אנא ה' הצליחה נא, ואמר ישי ברוך הבא בשם ה', ושמואל אמר ברכונכם מבית ה', וכלם אמרו קל ה' ויאר לנו, ושמואל אמר אסרו חג בעבותים, ודוד אמר קלי אתה ואודך, ואמרו כולם אלוקי ארוממך.

עמוד ב כתוב במשנה שמקום שנהגו לכפול בהלל יכפול וכן לפשוט יפשוט לברך אחריו יברך ואב"י אומר שלפני הלל מצוה לברך, שרב יהודה אמר בשם שמואל שבכל המצוות יברך עליהם עובר עשייתם, ור"נ בר יצחק אמר שעובר הוא מלשון הקדמה שכתוב וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבור את הכושי, ואב"י למד מהפסוק והוא עבר לפניהם, ויש שלמדו מהפסוק ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם.

רבי כפל בהלל ור"א בן פרטא הוסיף לכפול מהפסוק אודך והלאה.

רב עזירא דרש לפעמים בשם רב ולפעמים בשם רב אסי שמה שכתוב ויגדל הילד ויגמל שהקב"ה יעשה סעודה לצדיקים כשיגמול חסדו לזרע יצחק, ולאחר הסעודה אומרים לאברהם לברך והוא מסרב שיצא ממנו ישמעאל, ויצחק מסרב שיצא ממנו עשו, ויעקב מסרב שנשא ב' אחיות בחייהם שהתורה אסרתם אח"כ, ומשה מסרב שהוא לא זכה להכנס לארץ לא בחייו ולא במותו, ויהושע מסרב שאין לו בנים, שביחוס כתוב נון בנו יהושע בנו, ודוד מסכים ואומר אני אברך ולי נאה לברך שכתוב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא.

משנה אין לסיים את הסעודה אחר קרבן פסח באפיקומן. **גמרא** רב מבאר שלא יעקרו מחבורה לחבורה, ושמואל אומר שלא יסיימו בקינוח כמו פטריות אצלו ולרב גזולות, ור' יוחנן אומר תמרים קליות ואגוזים וכן שנו בברייתא.

שמואל אומר שגם אחר מצה לא יאכלו אפיקומן, ומה שהמשנה אומרת פסח שלא נאמר שאסור רק אחר מצה שאין לה הרבה טעם ואחר הפסח שטעמו רב ישאר טעמו גם אם יאכל משהו אחר, ואין להוכיח מהברייתא שסופגים דובשנים ואסקריטים יכול למלאות מהם כריסו אך יאכל כזית מצה בסוף ומשמע שלא יאכל גם אחר מצה.